

УДК 65.011.12

Бровкіна Ю.О.

*кандидат економічних наук, доцент
Одеської національної академії харчових технологій*

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE IMPACT OF FACTORS OF EXTERNAL ENVIRONMENT ON ECONOMIC SECURITY OF BAKING ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

Визначено найбільш вагомі зовнішні фактори впливу на економічну безпеку хлібопекарських підприємств. Проаналізовано негативний вплив зовнішнього оточення на економічну безпеку хлібопекарського бізнесу. Визначено перспективи подальшого розвитку хлібопекарських виробництв в контексті їх економічної безпеки.

Ключові слова: фактори, зовнішнє середовище, хлібопекарське підприємство, економічна безпека.

АННОТАЦИЯ

Определены наиболее весомые внешние факторы влияния на экономическую безопасность хлебопекарных предприятий. Проанализировано негативное влияние внешнего окружения на экономическую безопасность хлебопекарного бизнеса. Определены перспективы дальнейшего развития хлебопекарных предприятий в контексте их экономической безопасности.

Ключевые слова: факторы, внешняя среда, хлебопекарное предприятие, экономическая безопасность.

ANNOTATION

The most significant external factors of influence on the economic security of baking enterprises are identified. Assessment of the negative impact of the external environment on the economic security of baking business is conducted. Prospects for further development of bakeries in the context of their economic security are defined.

Keywords: factors, external environment, baking enterprise, economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розвиток ринкових механізмів в економіці України значно посилює вплив факторів зовнішнього оточення на діяльність підприємств. Сучасний бізнес працює в умовах постійної зміни зовнішнього середовища, що значно посилює роль економічної безпеки. Особливо гостро питання з вивчення зовнішніх факторів стоять перед підприємствами, які зайняті у виробництві продукції щоденного вжитку, до яких належать підприємства хлібопекарської промисловості. Суттєва залежність від обсягів платоспроможного попиту, своєчасності поповнення обігових коштів, цін на основні складові собівартості хлібобулочних виробів ставить перед власниками підприємств завдання швидко реагувати на динаміку зовнішнього оточення та розробляти низку відповідних заходів щодо гарантування економічної безпеки бізнесу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вивченням проблеми економічної безпеки підприємства продовжують активно займатися. Різним аспектам економічної без-

пеки на мікрорівні присвячено багато наукових праць вітчизняних та західних вчених, серед них Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Белоусова, О. Белов, В. Гусев, Б. Губін, С. Дубецька, С. Ільяшенко, Д. Ковальов, Г. Козаченко, Н. Лоханова, О. Новікова, Є. Олейников, Н. Реверчук, В. Сенчагова, Т. Сухорукова, В. Тамбовцев, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов та інші. В їх роботах визначено головні принципи побудови системи економічної безпеки підприємства, досліджено економічні, правові та інституційні засади її вдосконалення в ринковій економіці, проведено узагальнення системи зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на економічну безпеку підприємств тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць вчених, слід зазначити, що певне коло питань потребує постійних досліджень та корегувань через високу мінливість факторів зовнішнього середовища. Негативний вплив на підприємства відбувається через недосконалість законодавчої бази, посилення конкуренції, підвищення ступеня монополізації ринків, нестабільність фінансової системи та через низку соціальних проблем (скорочення рівня платоспроможного попиту, зростання рівня безробіття, низька ефективність кадрового потенціалу тощо). Наслідками всього переліченого стає зниження ефективності діяльності підприємств, підвищення рівня їх збитковості та навіть банкрутства. Отже, особливої актуальності набувають дослідження в умовах настання ризикових ситуацій, притаманних ринковій системі, попередження або розв'язання яких є пріоритетним завданням економічної безпеки підприємства. Всі ці обставини викликають необхідність дослідження факторів зовнішнього середовища на сучасному етапі розвитку та проведення відповідного корегування системи економічної безпеки хлібопекарських підприємств.

Метою статті є дослідження факторів зовнішнього середовища підприємств хлібопекарської промисловості України в контексті економічної безпеки та внесення певних пропозицій щодо змін у регулюванні діяльності хлібопекарського бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підприємства – це система відкритого типу, розвиток якої напряму залежить від зовнішнього оточення. За економічним змістом підприємство та зовнішнє середовище пов'язані між собою щільною мережею зв'язків, які виникають з приводу виробництва та реалізації продукції. Рівень економічної безпеки на мікрорівні залежить від того, наскільки ефективно власники бізнесу спроможні уникнути можливих загроз та використати можливості, що надає зовнішнє оточення підприємства.

Існують такі визначення зовнішнього середовища підприємства:

– сукупність активних суб'єктів господарювання, економічних, громадських та природних умов, національних та міждержавних інституціональних структур та інших зовнішніх умов і факторів, які діють в оточенні підприємства та впливають на різноманітні сфери його діяльності [1, с. 203];

– фактори, які не залежать безпосередньо від конкретного підприємства [2, с. 146].

Розглядаючи вплив зовнішніх факторів на економічну безпеку підприємства, кожен фахівець подає їх власний перелік. Досліджуючи економічну безпеку хлібопекарських підприємств, вважаємо необхідним сконцентрувати увагу на таких факторах зовнішнього оточення, як держава, споживачі, постачальники та конкуренти.

Традиційно вважається, що найвагоміший вплив на діяльність підприємств здійснює державна політика. Зі здобуттям незалежності державне регулювання ринку хліба набуває особливого значення. Хліб позиціонується як соціальний продукт, а в період започаткування реформ доходи населення знаходяться на низь-

кому рівні, тому проводиться регулювання ціноутворення на хлібобулочні вироби шляхом встановлення граничної норми рентабельності на рівні 15% (постанова КМУ № 773 від 21.10.1994 р.). Такі заходи, з одного боку, надавали можливості споживачам отримати доступний хліб, а з іншого – дозволяли хлібопекарським підприємствам ефективно працювати. З 1996 р. політикою ціноутворення займаються місцеві органи самоврядування (постанова КМУ № 1548 від 25.12.1996 р.). Останніми змінами законодавства для ринку хліба стало скорочення постачання борошна за пільговими цінами, оскільки в основу розрахунків кількості такого борошна тепер покладено не обсяги реалізації «хліба та хлібобулочних виробів, що користуються найвищим споживчим попитом у регіоні», а лише хліб, вироблений за певною рецептурою «вагою більш як 500 грамів з борошна пшеничного вищого, першого і другого сорту та їх суміші, борошна житнього та суміші борошна пшеничного та житнього простої рецептури (борошно, дріжджі, сіль, вода) без додавання цукру, жиру, інших наповнювачів, хліб і хлібобулочні вироби для діабетиків» [3]. Отже, можна стверджувати, що регулювання ринку хліба поступово послаблюється, що дає змогу виробникам покращити рівень прибутковості, а отже, й економічної безпеки за рахунок розширення асортименту більш дорогою продукцією. Середня рентабельність хліба «масових сортів» складає близько 5%, тоді як елітні види хліба та хліб групи «здоров'я» має рентабельність 15–20%, дрібноштучні булочки виробів – 30%, а серед кондитерських виробів рентабельність досягає навіть 40% [4].

Незаперечним фактом є те, що розширювати асортимент за рахунок продукції високого

Таблиця 1

Рівень доходів населення та частка витрат на хліб пшеничний та житньо-пшеничний в різних видах доходів населення України [6]

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Доходи населення України, млн грн, серед яких	623 289	845 641	894 286	1 101 175	1 266 753	1 457 864	1 548 733
заробітна плата	278 968	366 387	365 300	449 553	529 133	609 394	6 307 34
2. Обсяг виробництва хліба в Україні, тис. тонн, серед яких							
хліб пшеничний	1 029,6	1 005,6	900,3	871,3	787,8	729,7	677,1
хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній	584,2	555,6	543,6	541,1	518,8	488,2	456,9
3. Середні роздрібні ціни на хліб, грн/тонн, серед яких							
хліб пшеничний	2 100	2 190	2 630	2 930	3 250	4 810	4980
хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній	1 490	1 540	1 920	2 030	2 960	3 240	3446
4. Річні витрати на хліб, млн грн	3 032,62	3 057,89	3 411,50	3 651,34	4 096,00	5 091,63	4 946,44
5. Питомі витрати на хліб із грошових доходів, %	0,49	0,36	0,38	0,33	0,32	0,35	0,32
6. Питомі витрати на хліб із заробітної плати, %	1,09	0,83	0,93	0,81	0,77	0,84	0,78

цінового сегмента можливо лише за наявності необхідної кількості платоспроможного населення. Тож наступним фактором зовнішнього середовища є споживачі та стан їх купівельної спроможності. Відомо, що зростання доходів населення сприяє зростанню споживання ним харчових продуктів, що, у свою чергу, сприяє зростанню обсягів виробництва [5, с. 63]. Але щодо хлібопекарської промисловості, то такий висновок можна зробити тільки відносно елітних та кондитерських виробів, оскільки традиційний хліб зі зростанням доходів перейде до категорії низькоякісних товарів, попит на які скорочуватиметься. Прослідкувати динаміку доходів населення та частку в них витрат на хліб пшеничний та житньо-пшеничний можна за допомогою таблиці 1.

Враховуючи те, що обсяги виробництва хліба повинні співпадати з обсягами його споживання, в основу розрахунків річних витрат на хліб було покладено річні обсяги виробництва пшеничного та житньо-пшеничного хліба. Як можна побачити з таблиці, доходи населення зросли у 2013 р. порівняно з 2007 р. на 925 444 млн грн або майже у 2,5 рази. Заробітна плата зросла на 351 766 млн грн або приблизно у 2,3 рази. Такі зміни доходів та заробітної плати передусім викликані девальвацією національної валюти і, як наслідок, інфляцією в економіці. Ціни на хліб збільшилися у 2,3 рази, що майже відповідає темпам зростання доходів та заробітної плати. Однак річні витрати на хліб у грошовому вираженні зросли на 1 913,82 млн грн або в 1,6 рази. Як наслідок, питомі витрати на хліб в доходах та заробітній платі скоротилися. Отже, з розрахунків і даних таблиці 1 бачимо, що споживання і виробництво хліба поступово скорочується, що є негативним фактором економічної безпеки особливо для великих підприємств, оскільки в основному саме вони зайняті у виробництві розглянутих видів хліба. До того ж зменшення виробітку сприятиме скороченню ефекту від масштабу виробництва на підприємствах великої потужності.

До відомих факторів скорочення споживання хлібобулочних виробів належать: результат позиціонування хліба як «шкідливого» продукту засобами масової інформації, скорочення чисельності населення, більш ощадне споживання, наявність певних обсягів неврахованого хліба та можливість виготовлення хліба власноруч.

Окрім споживачів, серед факторів зовнішнього впливу на економічну безпеку хлібопекарських підприємств, слід приділити увагу постачальникам сировини. Як відомо, основною сировиною для хлібопекарських підприємств є борошно різних видів та гатунків. Великі хлібопекарські підприємства мають можливість організувати вертикально та горизонтально інтегровані структури, найчастіше холдингового типу, з повним циклом виробництва. В такому випадку борошномельне підприємство

працює на безперебійних умовах з основними споживачами сировини. Така співпраця суттєво скорочує витрати на придбання борошна, що знижує собівартість продукції й позитивно впливає на економічну безпеку підприємства. Але існування борошномельних підприємств в середині вертикально інтегрованих холдингів є неоднозначним. Ефективність їх діяльності погіршується у зв'язку з відсутністю стимулів для модернізації виробництва, оскільки борошно все одно затребуване власними хлібо заводами. Найчастіше такі структури займаються переробкою у більшості випадків неконкурентоспроможного на зовнішньому ринку зерна. Тому подальшою долею таких постачальників може бути їх продаж або розформування холдингу [7, с. 25].

У випадку роботи хлібопекарського підприємства зі сторонніми постачальниками особливої уваги потребує система налагодження своєчасних поставок сировини у зв'язку з особливостями процесу виробництва хліба. Необхідною умовою такої співпраці є укладання довготермінових угод на поставку борошна певного обсягу та відповідної якості в необхідний час. Такий підхід призводить до подорожчання кінцевої продукції, оскільки тоді борошно купують за ринковими цінами.

Перевагою великих хлібо заводів є отримання борошна, виробленого із зерна державного інтервенційного фонду, що дає можливість скоротити витрати на придбання основної сировини для виробництва хліба приблизно на 20% від ринкової вартості борошна. Отже, потужні хлібопекарські підприємства можуть створювати підґрунтя для завойовування стійких позицій на ринку та одночасно приваблювати споживачів до більш дорогої продукції за рахунок переваг та власних торгових марок. В цьому випадку хлібо заводи вступають в конкурентну боротьбу з підприємствами малої потужності, основою асортименту яких є булочки, кондитерські та хлібні вироби оригінальної рецептури.

Структура ринку хліба, як правило, представлена у вигляді монополістичної конкуренції. Більша частка обсягів виробництва припадає на великі підприємства, які, зазвичай, контролюють ринок не тільки у великих мегаполісах, а й за їх межами. Єдиним виходом продовжувати свою діяльність на ринку для підприємств малої потужності є удосконалення асортименту за рахунок нетрадиційних хлібобулочних виробів. Для утримання конкурентного тиску з боку великих хлібо заводів малі підприємства повинні підтримувати свій оригінальний асортимент продукції, зовсім несхожий на асортимент великих підприємств, мати власну, несхожу на великі підприємства, мету діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нині хліб для більшої частини людей став досить доступним продуктом. Але існує прошарок населення, для якого хлібобулочні вироби все ж залишаються дорогими. З цього

приводу необхідно відновити адресну допомогу таким верствам населення, що, з одного боку, знизить тиск на бюджет малозабезпечених людей, а з іншого – дасть можливість хлібопекарським підприємствам працювати на рівні, який забезпечить їх розширене відтворення.

Асортиментну політику слід позиціонувати як головний елемент поліпшення економічної безпеки хлібопекарського підприємства. На великих підприємствах можна рекомендувати нарощування обсягів виробництва за рахунок більш корисних хлібобулочних виробів так званої групи «здоров'я». Розширення асортименту ексклюзивних дрібноштучних виробів дозволить утримуватися на ринку мініпекарням.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яркіна Т.В. Основи економіки підприємства / Т.В. Яркіна. – Таганрог : Издательство ТРТУ, 2000. – 203 с.
2. Ілляшенко С.М. Економічний ризик : навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
3. Про внесення змін до Порядку постачання та використання борошна, виробленого із зерна державного інтервенційного фонду : постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2014 р. (реєстр. № 381).
4. Татаренко Г. Не вольные хлеба [Электронный ресурс] / Г. Татаренко, А. Мадай // Бизнес. – 2010. – № 5(888). – Режим доступа : http://www.business.ua /articles/ bread_market/Ne_volnye_hleba-2268.
5. Тарасюк Г.М. Потенціал підприємств харчової промисловості Житомирської області: основні тенденції та планування розвитку : монографія / Г.М. Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 277 с.
6. Статистичний щорічник Україн. – Київ : Державний комітет статистики України, 2014. – 560 с.
7. Рыбчинский Р.С. Состояние и перспективы развития мукомольной отрасли в Украине / Р.С. Рыбчинский // Хлебородукты. – 2008. – № 2. – С. 24–25.